

ŞANLIURFA SİVEREK'TEN YENİ BİR NEOLİTİK YERLEŞİM

A NEW NEOLITHIC SETTLEMENT FROM SİVEREK, ŞANLIURFA

НОВОЕ НЕОЛИТИЧЕСКОЕ ПОСЕЛЕНИЕ ИЗ САНЛИУРФА СІВЕРЕК

Bahattin ÇELİK*

ÖZ

Güneydoğu Anadolu'da son yıllarda yapılan kazılar Neolitik Dönem hakkında önemli veriler sağlamıştır. Özellikle Yukarı Dicle Bölgesi'nde yapılan kazılar bölgedeki evsel yerleşimlerin özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Ancak Urfa bölgesindeki evsel yerleşimlerle ilgili araştırmalar oldukça sınırlıdır. Urfa bölgesinde daha çok anıtsal költ yapılarını içinde barındıran ve T şeklinde dikilitaşlarla sembolize edilen Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Sefer Tepe, Sayburç gibi Çanak Çömleksiz Neolitik merkezler kazılmaktadır. Bu merkezlerde ele geçen yapılara bakıldığında, bunların evsel özelliğe sahip olmadıkları daha çok költüsel özellikte kamu yapıları oldukları anlaşılmaktadır. Urfa bölgesinde, Epi-Paleolitik Dönem ve Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait sadece Çakmaktepe yerleşiminde evsel özellikte yerler kazılmaktadır. Kalker platolarla bazalt platoların kesiştiği bir bölge olan ve oldukça sulak ve verimli bir bölge olan Urfa'nın Siverek ilçesindeki Kejo Harabesi evsel yerleşimlerin özelliklerinin anlaşılması açısından önemli bir örnektir. Kejo Harabesi yerleşiminde ele geçen buluntulara bakıldığında Byblos tipi ok uçlarının olduğu görülmektedir. Yerleşimde El-Khiam veya Helwan benzeri erken döneme ait uçlara rastlanmamıştır. Ayrıca Çayönü Aletleri'nin bulunmamış olması nedeniyle Kejo Harabesi yerleşimi, bu haliyle Çanak Çömleksiz Neolitik B evresine ait olduğunu göstermektedir. Bölgedeki evsel yerleşimler genellikle kayalık tepeler üzerinde yer almakta ve kazılar bu yerleşimlerin Neolitik dönemin çeşitli evrelerine ait olduğunu ortaya koymaktadır. Kejo Harabesi'nde gerçekleştirilecek kazılar Urfa Bölgesi'nin evsel yaşamının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Sivil Yerleşimler, Urfa Bölgesi, Kejo Harabesi

ABSTRACT

Recent excavations in Southeastern Anatolia have provided important data on the Neolithic Period. Especially the excavations in the Upper Tigris Region have revealed the characteristics of the domestic settlements in the region. However, research on the domestic settlements in the Urfa region is quite limited. In the Urfa region, Pre-Pottery Neolithic centers such as Göbekli Tepe, Karahan Tepe, Sefer Tepe, Sayburç, which contain

* **ORCID:** [0000-0003-2630-3379](https://orcid.org/0000-0003-2630-3379), Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, bcelik@aybu.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата:

monumental cult structures and are symbolized by T-shaped obelisks, are being excavated. When we look at the structures uncovered in these centers, it is understood that they are not of domestic nature, but rather cultic public buildings. In the Urfa region, only the settlement of Çakmaktepe in the Epi-Paleolithic and Pre-Pottery Neolithic Period has been excavated with domestic features. The Kejo Harabesi in Siverek district of Urfa, which is a very wet and fertile region where limestone plateaus and basalt plateaus intersect, is an important example in terms of understanding the characteristics of domestic settlements. The finds recovered from the Kejo Harabesi settlement include Byblos type arrowheads. Early arrowheads similar to El-Khiam or Helwan were not found in the settlement. Moreover, the absence of Çayönü Tools indicates that the Kejo Harabesi settlement belongs to the Pre-Pottery Neolithic B phase. Domestic settlements in the region are generally located on rocky hills and excavations reveal that these settlements belong to various phases of the Neolithic period. Excavations at Kejo Harabesi will contribute to the understanding of the domestic life of the Urfa Region.

Keyword: Pre-Pottery Neolithic, Domestic settlements, Urfa Region, Kejo Harabesi

АННОТАЦИЯ

Недавние раскопки в Юго-Восточной Анатолии позволили получить важные данные о неолитическом периоде. Особенно раскопки в регионе Верхнего Тигра выявили особенности бытовых поселений в этом регионе. Однако исследования бытовых поселений в регионе Урфа весьма ограничены. В регионе Урфа раскапываются такие центры дооктябрьского неолита, как Гёбекли-Тепе, Карахан-Тепе, Сефер-Тепе, Сайбурч, которые содержат монументальные культовые сооружения и символизируются Т-образными обелисками. При взгляде на сооружения, обнаруженные в этих центрах, становится понятно, что они не носят бытового характера, а скорее являются культовыми общественными зданиями. В районе Урфы только в поселении Чакмактепе эпохи эппалеолита и дооктябрьского неолита были раскопаны бытовые постройки. Кеджо Харабеси в Сиверекском районе Урфы, который представляет собой очень влажный и плодородный регион, где пересекаются известняковые и базальтовые плато, является важным примером с точки зрения понимания особенностей бытовых поселений. Находки, извлеченные из поселения Кеджо Харабеси, включают наконечники стрел библосского типа. Ранние наконечники стрел, подобные Эль-Хияму или Хелуану, в поселении не обнаружены. Более того, отсутствие орудий Чайёну указывает на то, что поселение Кеджо Харабеси относится к фазе В дооктябрьского неолита. Бытовые поселения в регионе, как правило, расположены на скалистых холмах, и раскопки показывают, что эти поселения относятся к различным фазам неолитического периода. Раскопки в Кеджо Харабеси вносят свой вклад в понимание бытовой жизни Урфского региона.

Ключевые слова: Бесгоршечный неолит, гражданские поселения, Урфанский район, руины Кеджо

Giriş

Son yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yeni yapılan barajlar ve bazı araştırmacıların bireysel gayretleri sayesinde, bölgenin Neolitik Dönemi ile ilgili oldukça fazla veri elde edilmiştir. Özellikle Yukarı Dicle Havzasında yapılan çalışmalar, bölgenin sivil / domestik yapıli yerleşimleri hakkında çok fazla veri sunmaktadır. Suriye ve Irak'ta yer alan Neolitik merkezlerle ortak özellikleri olan ve aynı zamanda yerel özellikler de taşıyan bu yerleşimlerin dönemleri bölgedeki bütün Neolitik yerleşimlerle aşağı yukarı benzerdir. Bölgenin elde edilen bu verilerinin düzenli bir şekilde tasnif edilmesi ve yayınlanması

bölgenin Neolitik dönemi hakkında kesin bir şekilde bazı sonuçlara varmamıza olanak sağlayacaktır. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye arasında kalan Urfa bölgesinde, domestik yerleşimler ile ilgili yapılan çalışmaların azlığı nedeniyle, bölgenin domestik yerleşimleri hakkında bilgiler eksik ve yetersiz kalmaktadır. Yapılan bu çalışma, özellikle Urfa Bölgesi'nde bulunan domestik yerleşimlere dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Urfa Bölgesi'nde Neolitik Dönem ile ilgili kazıların çoğu genellikle monumental yapıları içinde barındıran yerleşimler üzerine yapılmaktadır. Ancak Neolitik Dönem için yapılması gereken bir o kadar önemli çalışma da bölgenin domestik yerleşimlerinin özelliklerini ortaya çıkarmak olmalıdır. Bölgenin Neolitik dönemini anlamak için “Taşlı Tepeler” projesi ile sınırlı kalınmamalı, domestik özellikler taşıyan yerleşimleri de kazarak Neolitik Dönem'deki bölgeler arası geçişi anlamamız gereklidir.

Kejo Harabesi

2011 yılında TÜBİTAK tarafından desteklenen “Şanlıurfa Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Projesi” çalışmalarında tespit edilen Kejo Harabesi, Şanlıurfa'nın Siverek İlçesinin 40 km güneyinde, Alanyurt (Kulleka) köyünün yaklaşık 2 km güneydoğusunda yer almaktadır (**Resim 1a ve Resim 1b**). Taşlı Tepe yerleşiminin ise kuzeydoğusunda yer alır ve kuş uçuşu yaklaşık 4,6 km mesafededir. Deniz seviyesinden 788 m yüksekte bulunan ve bir höyük tarzında olan Kejo Harabesi, kuzeybatı-güneydoğu yönünde konumlanmış, 195 m X 85 m boyutlarında, ana kaya üzerine kurulu, yaklaşık 11 dekarlık bir alanı olup 4 m yüksekliğinde bir kültür toprağına sahiptir. 039° 18' 46,8" Doğu, 37° 23' 30,3" Kuzey koordinatlarında yer almaktadır.

Höyüğün üstünde Neolitik yerleşimi tahrip eden Erken Bizans dönemine ait 3 adet Tümülüs mevcuttur ancak bu Tümülüsler kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir. Kejo Harabesinin yüzeyinde yaklaşık 20 adet yuvarlak planlı yapılara ait temel gözlemlenmiştir. Bu temellerin bazılarının çapı yaklaşık 7 m, bazılarının ise yaklaşık 2 m'dir (**Resim 2**). Temellerin çoğu iki sıralı taş dizisi ile yapılmıştır (**Resim 3**). Taşların boyutları ise yaklaşık 25cm X 70cm boyutlarında dikdörtgene yakın şekilde yontulmuşlardır (**Resim 4**).

Ele geçen küçük buluntulara bakıldığında, Yontmataş alet endüstrisinde, Byblos uçları (**Resim 5**), çift kutuplu çekirdekler, dilgiler ve obsidyenler şeklinde bir dilgi endüstrisi söz konusudur. Sürtmetaş Aletlere bakıldığında ise alt ve üst ezgi taşları, havanlar, havanelleri yoğun olarak ele geçen buluntular arasındadır (**Resim 6**). Ayrıca ören yerinden çıkartılmış olan daire şeklinde bir taş da bulunmuştur (**Resim 7**).

Yapılan yüzey araştırmalarında, kaçak kazılarda açığa çıkartılmış silindir prizma şeklinde Phallusu andıran bir taş da ele geçmiştir (**Resim 8**).

Değerlendirme ve Sonuç

Şanlıurfa bölgesinde son yıllarda yapılan yüzey araştırmaları, kült/kamu yapıları bulunan yerleşimlerin etrafında domestik yerleşimlerin var olduğunu ortaya çıkarmıştır (Güler ve diğ. 2012, 158-162; Güler ve diğ. 2013, 292-297). Bu konu ile ilgili henüz Göbekli Tepe çevresinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır ancak büyük bir olasılıkla yapılacak araştırmalar ile Göbekli Tepe'nin çevresinde pek çok Neolitik Dönem ait domestik yerleşime rastlanacaktır. Bölgede yapılan araştırmalarda, diğer kült merkezi özelliği taşıyan Ayanlar Höyüğü'nün 2 km ile 7 km arasında değişen, güney ve güneydoğu kesimlerinde incelemeler yapılmış; Çillo Mevkii 1, Çillo Mevkii 2, Domuzcurnu Tepesi, Nebi Tarlası, Ömer Altundağ Tarlası ve Hasan Sırtı gibi Neolitik Dönem domestik yerleşimlere rastlanmıştır (Güler ve Çelik 2015, 7-8). Aynı şekilde, Karahan Tepe'nin 5 ile 15 km arasında değişen, güney kesiminde yapılan araştırmalarda; Altın-tepe köyü Minzilit İsa, Minzilit Ferişi, Minzilit Hileyil, Yıldız köyü Siluba Mevkii, Aşağı Yazıcı Güney Mevkii, Deçe Mevkii,

Kurtharabesi, Karakuş Batı Mevkii, Karakuş Deride Mevki ve Karakuş Hacı Şeyh Ahmet Tarlası'nda domestik özellikte Neolitik yerleşimler tespit edilmiştir (Güler ve Çelik 2015:3-6). Sefer Tepe ve Taşlı Tepe yerleşimlerinin güneyinde ve kuzeyinde de beş domestik yerleşim yeri yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir (Güler ve diğ. 2012: 158-161, Har. 1: Güler ve diğ. 2013: 292-297, Map 1). Bu domestik yerleşimlerin çoğunda, yuvarlak planlı yapı kalıntıları mevcuttur (Güler ve diğ. 2013: 293-296, fig. 8,14). Urfa Bölgesinde yer alan domestik yerleşimler genellikle kayalık tepelerin üstüne ya da bu tarz tepelerin güney yamaçlarına konumlandırılmıştır (Güler ve diğ. 2013:297

). Kazısı yapılmadığı için bu tarz domestik yerleşimlerin henüz geçici ya da kalıcı yerleşimler olup olmadığı bilinmemektedir. Yerleşimlerin bazıları tamamen Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi temsil ederken, bazıları da hem Çanak Çömleksiz hem de Çanak Çömlekli Neolitik Dönem buluntuları içermektedir. Ele geçen küçük buluntulara bakıldığında bu yerleşimlerin PPNB ve PPNC dönemini temsil ettikleri anlaşılmaktadır (Güler ve Çelik 2015: 12). Ayrıca son yıllarda, Urfa Bölgesinde domestik bir yerleşim olan Çakmaktepe'de yapılan kazılarda en az üç evrenin olduğu, domestik yapıların yanında kamu yapılarının da mevcut olduğu ve bunların ise Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A evresine ait olduğu anlaşılmıştır (Şahin ve Uludağ 2023: 345; Şahin ve diğ. 2024: 460).

Urfa bölgesinde yapılan araştırmalarda, tespit edilen domestik yerleşimlerin Neolitik dönemin tüm evrelerini temsil ettiği anlaşılmaktadır. Kejo Harabesi'ndeki buluntulara bakıldığında ise bölgedeki domestik yerleşimlerle ortak özellikler taşıdığı görülmektedir. Yerleşimde ele geçen buluntular doğrultusunda; özellikle Byblos uçlarının ve obsidyenin varlığı, Palmyra uçlarının ve Çayönü aletlerinin bulunamaması, Kejo Harabesi'nin Çanak Çömleksiz Neolitik B evresine ait olduğunu göstermektedir. Kejo Harabesi'nde yapılacak kazılar sayesinde bölgenin Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi B evresine ait domestik yapıların özellikleri daha iyi anlaşılabacaktır.

Kaynakça

- Güler G., Çelik B. ve Güler M. 2013 “New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region” *Documenta Praehistorica* 40: 291-304.
- Güler M., Çelik B. ve Güler G. 2012 “New Pre-Pottery Neolithic Settlements from Viranşehir District” *Anatolia* 38: 157-191.
- Güler M. ve Çelik B. 2015 “Şanlıurfa Bölgesi Neolitik Dönem Araştırmaları” *Belgü* 1: 1-27.
- Şahin ve Uludağ 2023 “Çakmaktepe Kazısı 2021 Yılı İlk Sezon Çalışmaları” 42. *Kazı Sonuçları Toplantısı* Cilt 2: 339-356.
- Şahin F. Miyake Y. Uludağ C. ve Polat N. 2024 “Çakmaktepe 2022 Yılı Kazı Çalışmaları” 43. *Kazı Sonuçları Toplantısı* Cilt 1: 453-470.

RESİMLER

Resim 1a: Kejo Harabesi'nin Güneyden Genel Görünümü.

Resim 1b: Kejo Harabesinin Hava Fotoğrafi Güneyden Görünüm.

Resim 2: Yuvarlak Planlı Yapıların Genel Görünümü.

Resim 3: İki Taş Sıralı Yuvarlak Planlı Yapıların Görünümü.

Resim 4: Yuvarlak Planlı Yapılarda Kullanılan Dikdörtgene Yakın Taştan duvarlar.

Resim 5: Byblos Tipi Okucu.

Resim 6: Kejo Harabesi'nden Alt Üst Ezi Taşları, Havanlar ve Havanelleri.

Resim 7: Silindir Prizma (Phallos ?) şeklinde yekpare bir taş.

Resim 8: Daire şeklinde yontulmuş yekpare taş parçası.